

Voorwoord

Voor u ligt *Een prachtige dans*. Een dans is een intieme maar tegelijkertijd ook publieke vorm van samenzijn. Door de danspartners worden in afwisselende figuren van nabijheid en distantie betekenissen uitgewisseld die als een artistieke expressie het moment van samenzijn markeren. De harmonie ervan maakt de dans prachtig, misschien ook wel uniek omdat ze in onderscheid tot veel andere kunstvormen geen enkel spoor in de tijd achter zich laat. Barbara Zwaan, de auteur van het boek dat voor u ligt, typeert met *Een prachtige dans* zo een grondinspiratie van drie auteurs: Carl Rogers, Martin Buber en Henri Nouwen. Ze bespreekt een motief van deze auteurs waarin de dyadische gespreksrelatie allereerst een ontmoeting is van twee op elkaar betrokken mensen, die op ieder moment van het gesprek een kunst beoefenen waarvan het resultaat niet pas op het einde, maar op ieder moment van het samenzijn zichtbaar wordt en betekenis heeft.

Het is daarom niet vreemd dat voor veel pastores en geestelijk verzorgers deze drie auteurs als ‘founding fathers’ van hun vak gelden. Ze vatten hun beroep vaak op als een kunst; het liefst eigenlijk als levenskunst waarbij tenminste drie perspectieven samenkomen: grote verhalen uit de traditie, het levensverhaal van de cliënt, en de helpende instrumentaliteit die ligt in het intuïtief beschikbaar hebben van hun eigen levensgeschiedenis. Zo valt het spiritu-

ele domein waarin zij hun vak uitoefenen ook als narratief ambacht te omschrijven, en dat is dan ook het dominante paradigma dat in veel hedendaagse leer- en handboeken opgenomen en volgens inzichten van het sociaal constructivisme uitgewerkt wordt. Met de dans heeft het verhaal gemeen dat in gesprekken voortdurend en op allerlei manieren afgestemd wordt: in genre, opbouw, woordkeus, spreekstijl, accenten, als ook door beurtwisseling, oogcontact, gelaatsuitdrukking, en subtiele bewegingen van het lichaam. Waar de dans echter visueel transparant is, is ze ook meedogenloos indien de partners elkaar in de afstemming van hun figuren mislopen. Het gesprek echter toont en verhult tegelijkertijd; het kan ondanks een uitwisseling van prachtige thema's belangrijke zaken ook toedekken of onvermeld laten. Dat is in het bijzonder zo omdat in dergelijke gesprekken van een helpende relatie sprake is, met een evident verschil in belang en taak tussen de gesprekspartners. Een prachtig gesprek is als een dans, maar vertegenwoordigt misschien ook wel een riskant ideaal.

Van dat laatste gaan de drie auteurs die Barbara Zwaan bespreekt, bepaald niet uit. Integendeel, onvoorwaardelijke positieve gezindheid en empathie, wederkerige verbondenheid en liefde, tederheid en kwetsbaarheid: het zijn intermenselijke idealen die in allerlei varianten bij de 'founding fathers' aan te treffen zijn. Terwijl de tijd van hun publicaties al weer geruime tijd achter ons ligt, zijn het bepaald geen idealen die slechts golden voor de tijd waarin zij schreven. Zelf leid ik al ruim vijfentwintig jaren pastores en geestelijk verzorgers op die – althans na hun onderdompeling in de praktijk – nog steeds uitvoerders van deze idealen zijn. Waar Rogers, Buber en Nouwen nog een vorige generatie vertegenwoordigen wier inzichten

gedurende de opleiding doorgaans slechts zijdelings aan bod komen, vormen ze nu nog steeds de inspiratiebron van veel mentoren die op de werkplek stagiaires begeleiden. De afgelopen jaren zijn in de zorg bovendien verwante motto's en missies opgekomen die de kwaliteit van de bejegening in de zorg centraal blijven stellen, zij het in andere termen zoals liefdevolle zorg, trage vragen, presentie, bewogenheid, waardigheid, en 'mindfulness'. Zorg is in haar vele vormen nu eenmaal een relatie-georiënteerde sector en daarmee niet slechts afhankelijk van het succes van technisch juiste handelingen, maar vooral van zorgvuldige persoonlijke aandacht in het cliëntcontact.

Met dergelijke idealen kan natuurlijk niets mis zijn. Waarin ligt dan het mogelijke risico? Natuurlijk is het antwoord even simpel als onvermijdelijk: ze zijn te mooi om waar te zijn. Nu is deze bewering ook wel weer wat te plomp om juist te zijn, en Barbara Zwaan is dan ook heel wat genuanceerder in het niet slechts onderkennen van de disfuncties van die idealen, maar vooral ook in het belichten van de eufuncties zoals die aan te treffen zijn in het werk van de beschreven auteurs. Ze brengt in haar analyse drie zaken over het voetlicht. Allereerst legt ze op grond van een eigen tekstkeuze uit het oeuvre van de drie auteurs een vergrootglas op de spannende dialectiek van afstand en nabijheid die bij elk van hen aan te treffen valt. Daarbij vallen overeenkomsten en verschillen op, die niet alleen genuanceerd inzichtelijk worden gemaakt, maar die telkens ook met grote waardering voor de auteur beschreven worden. Dan volgt een functionele analyse: hoe verloopt de interactie van nabijheid en distantie eigenlijk vanuit het perspectief van persoon (biografie), functie (taak) en rol (sociale verwachting)? En tenslotte, wat zijn de normatieve implicaties van de interacties tijdens het gesprek? Immers, de spirituele betekenis die de besproken auteurs

zelf aan hun idealen verbinden, dan wel de betekenis die hun toegemeten wordt door hun bewonderaars, kan religieuze en morele waarden bevatten die de gesprekken voortdurend normeren zonder dat deze in strikt opzicht gesproken steeds functioneel zijn.

Bij deze drie analyses van het gesprek spelen twee meer theoretische zaken een rol. Allereerst een typering van wat de auteurs onderling verbindt. Dat is het gegeven dat ze alle drie opgevat kunnen worden als therapeuten met een eigen behandelingsstrategie. Dit plaatst de auteurs in een 'klinische' context en het relateert daardoor – zo vat ik het althans zelf op – impliciet een nog steeds vigerende opvatting, namelijk dat pastores en geestelijk verzorgers geen behandelaars van cliënten zijn maar 'evenmensen' die slechts door de geschetste idealen worden voortgedreven. Die opvatting maskeert eenvoudig het verschil in opleiding, salariëring en verantwoordelijkheden dat helpende relaties nu eenmaal onvermijdelijk kenmerkt. In dat verband is een tweede concept uiterst relevant, namelijk het proces van overdracht en tegenoverdracht. Terwijl niemand bestrijdt dat helpende relaties een groot beroep doen op persoonlijke hulpbronnen van de hulpverlener, en dat deze bovendien de kwaliteit van de helpende relatie dienen te kenmerken, is eveneens duidelijk dat de eigen biografie van de hulpverlener haar of hem in de weg kan staan en door tal van disfunctionele karakteristieken wordt gekleurd die het proces, doel en resultaat van het gesprek sterk beïnvloeden. Dat dergelijke processen van overdracht en tegenoverdracht niet altijd onderkend worden door de onderzochte auteurs, terwijl anderzijds hun biografie wel degelijk aanleiding geeft tot het ontstaan van dergelijke invloeden, is een vaststelling die het boek werkelijk relevant maakt.

Die relevantie geldt wellicht nog het meest voor de supervisiepraktijk. De huidige opleidingen voor pastoraat en geestelijke verzorging, zoals ze aan theologische en religiewetenschappelijke instellingen voor hoger onderwijs aan te treffen zijn, zijn diepgaand beïnvloed door de tradities waaruit Rogers, Buber en Nouwen putten. Hun idealen sloten vanaf de zestiger jaren goed aan bij de centrale plaats die aan supervisie toegekend werd in de programmering van de praktische opleidingen. De klemtoon in de supervisiepraktijk op introspectie, persoonlijke reflectie, zelfsturende leerdoelen, en gespreksanalyse heeft een prioriteit voor persoonlijke vaardigheden en disposities van de pastor of geestelijk verzorger ontegenzeggelijk bevorderd, maar daarbij mogelijk ook de nuchtere analyse van behoeften en problemen bij de cliënt wat aan het oog onttrokken. Een analyse van het werk van Rogers, Buber en Nouwen kan dat nuanceren, al was het maar omdat zij – ieder op eigen wijze en met eigen accenten – het belang beklemtonen van een analyse van het lijden van de ander in het gesprek, en daarbij een doorleefde complexiteit van de interactie blootleggen. Bovendien laten ze zich daarbij, behalve door theoretische inzichten, ook leiden door levensovertuigingen van respectievelijk het humanisme, chassidisme en christendom. Het is een bijzondere verdienste van Barbara Zwaan dat ze winst en verlies van (tegen-) overdrachtsprocessen zowel in narratieve als in levensbeschouwelijke zin onderscheidt en bespreekt. Ook dat lijkt me iets dat in de supervisiepraktijk aan theologische en religiewetenschappelijke opleidingen nog steeds en opnieuw aandacht verdient.

In haar boek toont Barbara Zwaan zich belesen en behalve een vaardig analytica ook een bekwame schrijfster, of wellicht beter gezegd een choreografe: iemand die de dans

ontwerpt en die daarbij zelf afstand en nabijheid inbouwt in de harmonie van figuren. Dat lijkt me met dit prachtige boek zeker gelukt.

Hans Schilderman

Hoogleraar Religie en zorg,

Kernleerstoel Empirische Religiewetenschap

Radboud Universiteit Nijmegen